

FILOZOFIJSKA DOKTRINA NEOBONAVENTURIZMA KAO KRITIČKO-ASKETSKOG ONTOLOGIZMA ANALIZA UTJECAJA NA NASTANAK I RAZVOJ SPEKULATIVNIH POSTAVAKA ŠKOLE

Pavao ŽITKO

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera
Lorenza Jägera 9, 31 000 Osijek
pzitko@ffos.hr

Sažetak

U ovom se znanstvenom doprinosu analiziraju nastanak i razvoj spekulativnih postavaka neobonaventurizma, filozofijskog pravca uspostavljenog na talijanskoj akademskoj sceni dvadesetog stoljeća te još i danas afirmiranog ponajprije na Katedri za teorijsku filozofiju Sveučilišta u Perugii. Uzimaju se pritom u obzir svi relevantni faktori utjecaja na doktrinu, a posebna se pažnja posvećuje reinterpretaciji i filozofijskoj nadopuni nativnog mu kritičkog ontologizma iz kojeg novi bonaventurizam nastaje kao njegova kritičko-asketska inačica. U radu se detaljno razlažu temeljni pojmovi škole, navode akademski profili eksponenata doktrine, kao i identitetne odrednice okruženja augustinovski i franjevački deklinirane regije Umbrije u kojoj je Sveučilište u Perugii prihvatilo, promoviralo i naposljetku dodatno obogatilo takvo filozofijsko učenje u mreži suvremenih i pretežito ateistički i agnostički orijentiranih filozofijskih opredjeljenja u kontekstu suvremene spekulacije na tu temu.

Ključne riječi: ontologija, metafizika, kriticizam, um, askeza

Uvod

»Neobonaventurizam« (*neobonaventurismo*) ili »novi bonaventurizam« (*nuovo bonaventurismo*) je filozofijski pravac nastao pedesetih godina dvadesetog stoljeća na Katedri za teorijsku filozofiju Sveučilišta u Bologni kao »nova bonaventurijanska bolonjska škola« (*nuova scuola bonaventuriana bolognese*). Od kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina jezgra spekulativnog razvoja dok-

trine polako se premješta na akademsku scenu talijanske regije Umbrije, da bi se od osamdesetih godina do danas u potpunosti afirmirala na Sveučilištu u Perugii. Po svojoj filozofijskoj matrici ističe se kao reinterpretacija teorijskih pretpostavaka talijanske škole »kritičkog ontologizma« (*ontologismo critico*)¹ u duhu augustinovske i franjevačke tradicije bonaventurizma.

Dva elementa legitimiraju dodavanje prefiksa *neo-* na već postojeći bonaventurizam i determiniraju specifičnost neobonaventurizma u odnosu na ostale augustinovski i bonaventurijanski orijentirane doktrine. 1) Za razliku od bonaventurizma, koji se u razvoju zapadne misli isprofilirao više kao duh promišljanja temeljen na rješenjima svojstvenim općenito bonaventurijanskoj spekulaciji, a ne kao specifična doktrina ili filozofijska škola, neobonaventurizam se klasificira kao specifičan pravac na akademskoj sceni druge polovice dvadesetog stoljeća u obliku prirodnog razvoja tada već postojećeg kritičkog ontologizma te kao odgovor na njegove spekulativne nedorečenosti i manjkavosti. 2) Neobonaventurizam, dakle, ne nastaje iz doktrine bonaventurizma, već iz tradicije talijanskih ontologizama koja se u kombinaciji s osobnom religijskom vokacijom i dilgencijom utemeljitelja škole i nositelja spomenute Katedre, talijanskog filozofa Teodorica Moretti-Costanzija, te franjevački nadahnutim ambijentom Umbrije, njegove *terre natie* i vječnog doma njegove duhovne pripadnosti, postupno razvila u doktrinu s jasnom referencom na opus Seraphicusa.

Filozofijsko razumijevanje neobonaventurizma usko je vezano za biografske sastavnice života njegova utemeljitelja te se dijeli na tri razdoblja. 1) Preludij nastanka doktrine vezan je za njegovo mjesto rođenja i neraskidive identitetne pripadnosti franjevački dekliniranom duhu umbrijskog kulturnog prostora kao onih odrednica koje najbolje uvode u njegovu filozofijsku misao. *Terra dei santi*, kako nazivaju talijansku regiju Umbriju u kojoj je Moretti-

¹ Kritički ontologizam, o kojem će biti detaljnije riječi u ovom radu, i to kao o temi nadležnoj za razvoj doktrine neobonaventurizma, filozofijski je pravac svojstven isključivo talijanskom akademskom prostoru prve polovice dvadesetog stoljeća. Nastao u opusu Pantalea Carabellesea (1877. – 1948.), profesora filozofije na Sveučilištu u Rimu, koji je osobno prošao put od afirmacije pozitivizma do radikalno ontologističkih stavova, zastupajući naposljetku tezu od istovjetnosti filozofije i teologije s obzirom na njihov objekt istraživanja, koji je Bog i koji sadržajno ispunjava filozofijsku kao i teologijsku misao, kritički ontologizam samo se imenom identificira s filozofijskom doktrinom Nicolajja Hartmanna. Fenomenološki deklinirana Hartmannova spekulacija supstancijalno se razlikuje od Carabelleseova učenja koje pripada endemičnoj struji metafizički orijentiranih talijanskih ontologizama, nastalih kao reakcija na znanstveno usmjerenu filozofijsku spekulaciju južnoeuropske i mediteranske filozofijske tradicije na prijelazu stoljeća.

Costanzi odrastao, zemlja je franjevačke mistike i augustinovski orijentirane filozofije, koja je izvršila snažan i odlučujući utjecaj na njegov svjetonazor. U tom prvom razdoblju, koje se proteže sve do pedesetih godina, još nema direktnih i jasnih referencija na Bonaventurino djelo, no za doktrinu budućeg neobonaventurizma ključnim se čini njegova *post-lauream* formacija kao izdanak škole talijanskog kritičkog ontologizma na Sveučilištu u Rimu, pod mentorstvom Pantalea Carabellesea,² oca doktrine koju će Moretti-Costanzi reformirati i uvesti u konfesionalno područje filozofijske analitike, generirajući tako svoju vlastitu neobonaventurističku školu. 2) Drugo razdoblje započinje pedesetih godina kada Moretti-Costanzi postaje nositeljem Katedre za teorijsku filozofiju na Sveučilištu u Bologni i utemeljuje *novu bonaventurijansku bolonjsku školu*, koja opstaje sve do sredine osamdesetih godina, odnosno do Moretti-Costanzijeva umirovljenja. No, već se od kraja šezdesetih godina počinje nazirati osipanje tako definiranog filozofijskog pravca kada dva faktora zauvijek determiniraju njegov život, a time i njegovu profesionalnu karijeru, uključujući i sam razvoj njegove filozofijske škole. Prva je smrt brata Sira, koja ga je potresla u tolikoj mjeri da zatvaranje u nutrinu vlastite osobe i sve češći povratak u rodnu Umbriju postaju osobne egzistencijalne potrebe, odnosno njegova biografska stvarnost. Drugi faktor je politička i društvena klima koja je kulminirala studentskim pokretima '68., i to poglavito u Bologni kao jednom od središta revolucionarne i pretežito ateistički deklinirane inteligencije. Moretti-Costanzija je takav razvoj svijesti suvremene kulture duboko osobno pogodio te je svoju misiju afirmacije jedne nove, katolički orijentirane filozofije vidio sve manje i manje mogućom.

Za razvoj doktrine neobonaventurizma od ključne je važnosti Moretti-Costanzijev sve češći i duži boravak u rodnoj Umbriji, odnosno njegov *de facto* povratak u regiju svoje *terre natie*, koji je značio početak kraja bolonjske škole i inicijaciju jednog novog razdoblja kroz dodatnu intenzifikaciju i difuziju doktrine, i to preko jačanja Moretti-Costanzijevih odnosa i poznanstava na Sveučilištu u Perugii. 3) Ono što je od pedesetih do sredine osamdesetih godina bilo poznato kao *nova bonaventurijanska bolonjska škola* postaje od tada isključivo *novi bonaventurizam* ili, još češće, *neobonaventurizam*, koji se i danas afirmira i bez prestanka razvija na Katedri za teorijsku filozofiju Sveučilišta u Perugii.

² Među mnogobrojnim djelima ističu se: *La coscienza morale*, Spezia, 1914. – 1915.; *La storia*, u: RAZNI AUTORI, *Scritti filosofici per le onoranze nazionali a Bernardino Varisco*, Firenze, 1926.; *Il problema della filosofia da Kant a Fichte (1781–1801)*, Palermo, 1929.; *Il problema teologico nella filosofia italiana contemporanea*, u: *Omaggio lui Ramiro Ortiz*, Bucuresti, 1929.; *L'Essere*, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 28 (1948.) 3-4, 209-222.

1. Preludij nastanka doktrine

1.1. Biografski elementi kao filozofijski relevantni čimbenici

»Rođen sam u Pozzuolu 25. travnja 1912. u bogatoj plemićkoj obitelji, koja se odavno nastanila u tom mjestu. Moji preci, koji su bili najbogatiji na tim prostorima, došli su u 18. stoljeću iz Città della Pieve u Pozzuolo, gdje su sagradili Palazzo Moretti, čiji se ostatci i danas nalaze u blizini moje rodne kuće«³, navodi Moretti-Costanzi u svojim rijetkim autobiografskim notama, dok njegov kasniji biograf – najprije njegov asistent, a potom i profesor teorijske filozofije na Sveučilištu u Perugii – Edoardo Mirri, piše: »Uvijek je zadržao snažan osjećaj za plemićko podrijetlo svojih predaka. Upravo ga je taj osjećaj kasnije nagnao na neka mukotrpa povijesno-genealoška istraživanja koja su rezultirala upisom među malteške vitezove i službenim priznanjem titule papinskog palatinskog grofa.«⁴ Naime, riječ je o tome da je obitelji Costanzi 1537. godine papa Pavao III. dodijelio naslov *insignito della milizia*, koji se sve do 1910. godine prenosio preko muških potomaka. Tada je Teodorico pradjed prenio obiteljsko prezime, grb i plemićki naslov na svoju unuku, Teodoricovu majku Emiliju Costanzi, preko čije su loze, kao jedini potomci slavne perudijske obitelji Costanzi, Teodorico i njegov brat Siro, naslijedili plemićki naslov i sva tomu pripisana prava.

Smrt majke, koja je nastupila 1933. godine po Teodoricovoj tek nedavno navršenoj punoljetnosti, duboko ga je potresla te se taj biografski podatak navodi kao jedna od determinanti njegova kasnijeg filozofijskog razvoja. »Najžalosniji događaj koji može pogoditi mladog čovjeka tih je godina duboko utjecao na Moretti-Costanzijevu dušu: smrt njegove majke Emilije Costanzi«, navodi Mirri. »I on od tada odlučno postaje kršćaninom, iako je kršćanskom duhu njegova osoba već pripadala, kako po obiteljskoj tradiciji, tako i po prirodnom franjevačkom ozračju njegovih mjesta odrastanja.«⁵ Tako smrt majke od intimno biografskog fakta postaje relevantnim elementom u razvoju njegova filozofijskog svjetonazora obilježenog dubokim osjećajem pripadnosti katoličkoj tradiciji franjevačkog predznaka.

Za razvoj neobonaventurizma od ključnog je značaja ovdje primijetiti da su prva Moretti-Costanzijeva filozofijska i doktrinarna opredjeljenja motivirana upravo privatnim biografskim elementima, a ne toliko njegovom akadem-

³ Edoardo MIRRI, Teodorico Moretti-Costanzi: un profilo, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, Edoardo Mirri – Marco Moschini (ur.), Milano, 2009, VII.

⁴ *Isto*.

⁵ *Isto*, VIII.

skom formacijom na Sveučilištu u Firenci (1929. – 1934.) i na Sveučilištu u Bologni, gdje je 1934. godine obranio diplomsku radnju pod naslovom *Il pensiero di Alberto Fouillee* pod mentorstvom Giuseppea Tarrozzija. Indikativna je tih prvih godina predanost kojom Moretti-Costanzi pristupa izučavanju katoličke tradicije regije Umbrije, koju osjeća duboko svojom, u kompleksnom i iznimno teškom suočavanju s gubitkom majke. Moretti-Costanzi tako 1935. godine, odmah po diplomi, provodi godinu dana pišući povijesno-psihološki roman o životu i djelu sv. Margarete iz Cortone, koji posvećuje svojoj majci.⁶ Nakon objave tog romana 1936. godine Moretti-Costanzi nastavlja s proučavanjem cjelokupnog života sv. Margarete, o kojoj, poglavito za razdoblje prije preobraćenja, ne postoji mnogo povijesno utemeljenih podataka. To mu otvara velik prostor za osobnu i imaginarnu involviranost u naraciju, koju međutim paralelno prati i duboka filozofijska i teorijska analiza značenja njezina života za filozofiju općenito. U tom kontekstu je znakovita konferencija održana 22. rujna 1940. godine u čast sv. Margarete u umbrijskom mjestu Castiglione del Lago, gdje je Moretti-Costanzi, upravo na primjeru sv. Margarete, filozofijski ukazao na najviši spekulativni značaj istinski proživljenog života ljudske sudbine u Kristu.

1.2. Kritički ontologizam. Spekulativni temelji neobonaventurizma u nastajanju

Nakon što je 1939. godine izabran u zvanje profesora teorijske filozofije na vlastiti je zahtjev godinu dana kasnije postao asistent na Katedri za povijest filozofije Sveučilišta u Rimu. Nositelj te Katedre od 1929. godine bio je dotada na nacionalnoj akademskoj sceni već uvelike afirmiran filozof, zamjenik Giovannija Gentilea na Katedri za teorijsku filozofiju od 1936. godine, te po Gentileovoj smrti od 1944. godine i nositelj Katedre, profesor Pantaleo Carabellese. Carabelleseov filozofijski opus posljedica je svojevrsnog prirodnog razvoja krize pozitivistički orijentiranog svjetonazora na talijanskom kulturom prostoru dvadesetih i tridesetih godina, i to preko autorâ koji su još na početku stoljeća detektirali spekulativne manjkavosti takvog, iako dotad predominantnog, pogleda na svijet.

Carabellese je tako preko svog mentora Bernardina Varisca,⁷ nositelja Katedre za teorijsku filozofiju na Sveučilištu u Rimu do umirovljenja 1925. godi-

⁶ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Margerita da Cortona*, Roma, 1936. Također usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Margerita da Cortona. Romanzo storico-psicologico*, u Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 1853-1894.

⁷ Usp. Bernardino VARISCO (1850. – 1933.), talijanski filozof i matematičar, od 1928. talijanski senator. Među mnogobrojnim djelima ističu se: *Scienza e opinioni*, Roma, 1901.; *La*

ne, apsorbirao supstancijalno antipozitivističke premise spekulacije, svojstvene zreloj Variscovoj produkciji, i to osobito tezama iznesenim u djelu *I massimi problemi* 1910. godine⁸ i posthumno publiciranom djelu naslovljenom *Dall'uomo a Dio*⁹. Variscova teza da je temeljni argument filozofijske misli ono što ne pripada razumu, već vjeri te da se temeljne filozofijske istine ne mogu pronaći u znanstveno razjašnjenom faktu, već u sadržajima koji bježe domeni takvog inteligibilnog i kategoričkog pristupa, duboko je utjecala na Carabellesea, a preko njega i na samog Moretti-Costanzija, pa time i na formulaciju filozofijske doktrine neobonaventurizma. »Uvijek nam se nameće isto pitanje«, navodi Varisco, »kako uopće uspostaviti jednu ili ikakvu filozofiju ako nam znanje koje pozitivnim nazivamo, i njegova kultura, ma koliko široka i bogata ona bila, ne mogu reći ništa o onome što bi, pak, trebalo poznavati da bi filozofija uopće bila moguća?«¹⁰

Varisco smatra da cjelovitost ljudska bića ne može biti adekvatno problematizirana isključivo znanstvenim pristupom koji isuviše apstrahira od konkretne živuće i postojeće jedinke, gubeći time dimenziju konkretnog svijeta, koji se ne može svesti na mehanizam uzročno-posljedičnih veza kao ni filozofijski ispravno protumačiti u svojoj egzistencijalnoj posebnosti i nepovoljivosti ako se ne uzme obzir njegova duboka ontološka ukorijenjenost u Bogu kao njegovu prvom načelu. Takvo filozofijsko inzistiranje na redefiniciji »konkretnog« koje u spekulativni diskurs uvodi pojam Boga i vjere, na taj način denuncirajući filozofijsku manjkavost pozitivističkog poopćavanja čovjeka u apstraktnu jedinku lišenu svake egzistencijalne posebnosti, dovelo je Carabellesea do onoga što i on sam u djelu *Kritika konkretnog*¹¹ 1921. godine, naziva svojim temeljnim filozofijskim otkrićem: svijet zbiljskog iskustva koji nazivamo konkretnim tek je naličje mnogo konkretnije i transcendentne dimenzije totaliteta u vidu konkretne supstancije koja je Bog i koja se uobličuje u svijetu preko determiniranih i prolaznih formi života. Takvu ontološku antecedenciju Boga kao teorijsku pretpostavku svakog mogućeg postojanja Carabellese je u svom kapitalnom djelu, objavljenom deset godina kasnije, 1931. godine, i naslovljenom *Teološki problem kao filozofija*,¹² nazvao supstancijalno teološkim

---

patria, Roma, 1913.; *Conosci te stesso*, Milano, 1912.; *La scuola per la vita. Scritti di educazione e di critica pedagogica raccolti da Vincenzo Cento*, Milano, 1922.; *Linee di filosofia critica*, Roma, 1925.; *Sommario di filosofia*, Roma, 1928.

⁸ Usp. Bernardino VARISCO, *I massimi problemi*, Roma, 1910.

⁹ Usp. Bernardino VARISCO, *Dall'uomo a Dio*, Padova, 1939.

¹⁰ Bernardino VARISCO, *I massimi problemi*, Ernesto Cordignola (ur.), Firenze, 1944., 22.

¹¹ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *Critica del concreto*, Pistoia, 1921.

¹² Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, Roma, 1931.

argumentom koji filozofiju legitimira u njezinu postojanju kao aktivnost i napor ljudske svijesti ka Bogu i opskrbljuje sadržajem koji ju čini autentičnom, s obzirom na to da filozofija ima za sebi utemeljujući zadatak upravo najdublju spekulativnu analizu postojećeg svijeta, što sadržajno i metodološki, stava je Carabellese, nužno dovodi do pitanja prvog načela koji je Bog. Teorija spoznaje time je nužna kao kritika uma i kao premisa ispravne filozofijske analitike, no jednako se tako nezaobilaznom uspostavlja i ontologija, kojoj kritika vodi, i preko koje se ona dokazuje kao potrebna. Svoju filozofijsku doktrinu Carabellese je definirao kritičkim ontologizmom i spekulativno ju je legitimirao kao novu kritiku konkretnog i postojećeg svijeta.

Razlozi Moretti-Costanzijeva odlaska na Sveučilište u Rimu u svojstvu Carabelleseova asistenta ponajprije su spekulativno-filozofijske prirode. Naime, Moretti-Costanzi nikada nije studirao na Sveučilištu u Rimu niti je s tim Sveučilištem gajio osobite poveznice, iako je u Rimu završio klasičnu gimnaziju u kratkom razdoblju u kojem se obitelj Moretti-Costanzi tamo preselila iz rodne Umbrije. »Za upis na studij filozofije nije želio to Sveučilište, premda vrlo prestižno u to vrijeme: sjećanje na učenje Bernardina Varisca bilo je još živo, na Katedru je upravo stigao i veliki Pantaleo Carabellese, a nad svim je dominirao duh Giovannija Gentilea. No, upravo da bi izbjegao Gentileov *magisterium*, Moretti-Costanzi izabire Sveučilište u Firenci«¹³, navodi Mirri u svojoj biografiji.

Približavanje Carabelleseu dogodilo se u razdoblju Gentileove odsutnosti s Katedre zbog političkih obveza, kada je Carabelleseova ontološka doktrina postala još vidljivijom u obzorima akademske spekulacije tog vremena i ponajprije geografskog prostora uz nepobitnu veličinu tada sveprisutne doktrine Gentileova aktualizma. Od definitivne afirmacije Carabelleseova kritičkog ontologizma preko identifikacije temeljnog filozofijskog problema s onim teologijske prirode, prošlo je – u trenutku početka Moretti-Costanzijeva rimskog razdoblja 1940. godine, a koje će potrajati sve do Carabelleseove smrti 1948. godine – već gotovo desetljeće, a od temeljnog otkrića Carabelleseove spekulacije u vidu kritike konkretnog, još jednako toliko vremena. Carabelleseov filozofijski legitimitet bio je tada već uvelike afirmiran na talijanskom nacionalnom akademskom prostoru, s jasno postavljenim premisama doktrine u vidu afirmacije Boga kao uvjeta i ontološkog temelja postojećeg svijeta, što je Moretti-Costanziju bilo osobito blisko i s osobnog svjetonazorskog stajali-

¹³ Edoardo MIRRI, Teodorico Moretti-Costanzi: un profilo, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, VII.

šta. Tomu se pridodaje i činjenica da je preko Carabelleseove doktrine uvelike progovarala i tada nadaleko poznata Variscova spekulacija, koju je Moretti-Costanzi izvršno poznao i s kojom se slagao u njezinim teološkim ishodima, kao i to da je Moretti-Costanzijeva vizija konkretnog, preko franjevačke ljubavi prema svijetu koji je od Boga i koji je vječna afirmacija života, kompatibilna s Carabelleseovom ontologističkom redefinicijom tog pojma.

1.3. *Prema uspostavi kritičko-asketskog ontologizma*

U razdoblju Moretti-Costanzijeva asistentskog rada na Sveučilištu u Rimu pod Carabelleseovim mentorstvom od 1940. do 1948. godine došlo je do spajanja kritičko-ontološke doktrine o Bogu i teološko-katoličkog nauka o tom argumentu preko interpretativne matrice kršćansko-katoličkog predznaka kroz koju je Moretti-Costanzi filtrirao Carabelleseovo učenje. »Cijeli filozofijski napor Moretti-Costanzija bio je tada usmjeren prema prevođenju Carabelleseova ontologizma u katoličanstvo koje je on ispovijedaao, u ispravnom pristupu objema doktrinama«¹⁴, navodi Mirri i citira Moretti-Costanzijevu riječi s konferencije održane 1948. godine u Rimu pod nazivom »Kritički ontologizam i katoličanstvo o problemu Boga« (*Ontologismo critico e cattolicesimo sul problema di Dio*), na kojoj je Moretti-Costanzi istaknuo i branio tezu o supstancijalnoj teorijskoj istovjetnosti tih dvaju pristupa: »U tom smislu mi sebe nazivamo katolicima i ontolozima, jer jedno bez drugog ne može.«¹⁵

Kompleksnu spekulativnu operaciju prevođenja kritičkog ontologizma u kršćansko-katoličke ontoteološke kategorije Moretti-Costanzi proveo je preko uvođenja termina »askeze« (*ascesi*), koji je kod njega bio prisutan već od sredine tridesetih godina, pa tako Mirri navodi da je već u romanu o sv. Margareti vidljivo ono što će postati središnjim filozofijskim argumentom budućeg neobonaventurizma. »Jasno je već sada da u duši Moretti-Costanzija sazrijeva pojam askeze koji u slučaju Margarete predviđa život kao proces uzašašća koji ide od konačnog ka beskonačnom kroz plodno, nužno iskustvo pogreške i razočarenja. U toj askezi autor s pravom spaja Franju i Margaretu, oboje zaljubljenih u svijet, oboje željnih da ga uzdignu Bogu, u radosnom slavljenju života: takvu će askezu Moretti-Costanzi teoretizirati kao 'askezu svijeta' (*ascesi del mondo*), a ne 'askezu od svijeta' (*ascesi dal mondo*).«¹⁶ Moretti-Costanzi bio je uvjerenja da je pojam askeze svijeta, odnosno jedno filozofijsko prepo-

¹⁴ *Isto*, XIII.

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*, IX-X.

znavanje ontološke ukorijenjenosti svijeta u Bogu kao prvom načelu i uvjetu postojanja, nužan spekulativni korektiv kritičkog ontologizma kojem doista i jest svojstvena svojevrсна alijenacija od konkretnih egzistencijalnih kategorija stvarnosti. Moretti-Costanzi smatrao je da kritički ontologizam apstrahira od kategorija konkretnog iskustva, voljno tražeći smisao isključivo u transcendentnom principu kao prvom uvjetu postojanja te da Carabelleseu, koji se koncentrira gotovo isključivo na kategorije bitka kao transcendencije, tako izmiče konkretna dimenzija iskustva.

Zbog takve je filozofijske opaske i sam Carabellese u posljednjoj fazi stvaralaštva preusmjerio svoju filozofijsku analitiku prema konkretnim pitanjima trenutne povijesne i društvene situacije vremena. Dokaz je tomu djelo *Politička ideja Italije*,¹⁷ nastalo 1946. godine, u trenutku antologijskih političkih previranja koja su dovela do uspostave današnje Talijanske Republike. Osim tog djela, koje je i dalje u potpunosti ontološke tematike i u kojem Carabellese, u duhu platonovske i, sada već pod utjecajem Moretti-Costanzija, augustinovski pojmljene organizacije društva, vidi mogućnost jednog novog duhovnog i društvenog života Italije preko politike koja, usprkos tomu što se uspostavlja tek kao empirijski i društveni fenomen, ukazuje na duboku metafizičku svijest o prvom načelu postojanja kao kriteriju svakog teorijskog orijentiranja u svijetu i konkretnog djelovanja u danom povijesnom trenutku.¹⁸ I sam Moretti-Costanzi u svojem radu naslovljenom *Moderni asketa Pantaleo Carabellese*,¹⁹ objavljenom netom nakon smrti maestra, tvrdi da je pojam *askeze* u tolikoj mjeri utjecao na Carabellesea da ga je to nagnalo i na uvrštavanje jednog poglavlja o tom pojmu u djelu *Politička ideja Italije*.²⁰

Korektiv kritičkog ontologizma koji Moretti-Costanzi implementira u svoj filozofijski svjetonazor moguće je definirati kao eksplikaciju ontičkih kategorija stvarnosti i egzistencijalnih kategorija života u ontološki i monistički orijentiranom poimanju totaliteta. Askeza svijeta nije, dakle, bijeg od svijeta, već ona pripada svijetu koji je od Boga i koji upravo preko dimenzije života dokazuje svoju veličinu, sveprisutnost i svevremenitost. Moretti-Costanzi ta-

¹⁷ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *L'idea politica d'Italia*, Roma, 1946.

¹⁸ »U golemoj produkciji talijanskog mislioca, politička tema ima istodobno i naličje aktualnosti [...] kao i naličje stalnog pozivanja na osnovnu i izvornu teorijsku dimenziju koja, iako informira o sebi kao empirijskom i povijesnom fenomenu, istodobno se i radikalno odvaja od njega, ukazujući na duboke metafizičke korijene same politike«, Marco CASUCCI, *L'(in)attualità politica di Pantaleo Carabellese. Alcune note su L'idea politica d'Italia*, u: *Logoi.ph – Journal of Philosophy*, 17 (2021.) 7, 15.

¹⁹ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *L'asceta moderno Pantaleo Carabellese*, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 39 (1949.) 3, 38-48.

²⁰ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 1925.

ko u svojoj knjizi *Askeza svijesti i argument sv. Anselma*,²¹ objavljenoj tri godine nakon Carabelleseove smrti, kaže: »Sv. Anselmo, možda najmjerodavniji, iako najpobijaniji kršćanski mislilac koji je filozofijski govorio o Bogu, govori o askezi kao onom što daje smisao i osnovu svakoj argumentaciji.«²² Isticanje tako utemeljujuće uloge askeze za mogućnost ljudske misli općenito ilustrira način na koji Moretti-Costanzi redefinira Carabelleseov ontologizam. Početna točka Moretti-Costanzijeve spekulacije postaje tako konkretna osoba u Kristu koja prepoznaje svoje ontološko podrijetlo u Božjoj volji i činu stvaranja, a koja za svoj krajnji ishod misli, vjerovanja i djelovanja priznaje transcendentnu dimenziju edenskih visina. Za razliku od Carabellesea, koji apriorno afirmira nužnost prvog načela u kojem se iscrpljuje cijelo područje filozofijske analitike, Moretti-Costanzi polazi od egzistencijalnog i živućeg elementa zbilje, da bi preko kršćanski pojmljene dimenzije života uvidio veličinu Božje prisutnosti. Tim teorijskim preusmjeravanjem kritičkog ontologizma stvorio se spekulativan okvir budućeg neobonaventurizma u granicama onoga što će u znanstvenoj literaturi na tu temu postati poznato kao doktrina »kritičko-asketskog ontologizma« (*ontologismo critico-ascetico*),²³ odnosno budućeg neobonaventurizma.

2. Filozofijska doktrina neobonaventurizma

2.1. Prve reference na sv. Bonaventuru

U spomenutom djelu *Askeza svijesti i argument sv. Anselma* prvi se put u Moretti-Costanzijevu filozofijskom opusu bilježi direktna referenca na sv. Bonaventuru. »Nije bez razloga Bonaventura, uzvišenim stazama platonovsko-augustinovske tradicije, koja se s pravom može nazvati asketskom, ako ju se usporedi s onom aristotelovsko-tomističke derivacije, shvatio Anselmov argument, i to upravo u korelaciji s bitkom, a ne spoznajom«²⁴, navodi Moretti-

²¹ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *L'ascesi di coscienza e l'argomento di sant'Anselmo*, Roma, 1951.

²² Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 137.

²³ Marco MOSCHINI, Teodorico Moretti-Costanzi: Assoluto Persona e asceti neo-bonaventuriana, u: *Nuovo giornale di filosofia della religione*, 11 (2019) 1, 79.: »Moretti-Costanzi postavlja definitivno prevladavanje kritičkog ontologizma u korist horizonta koji je sada autentično asketski s doktrinom stupnjevanja svijesti. Čini se da je ova doktrina sposobna hijerarhijski artikulirati, bez isključivanja ili odvajanja, različite razine iskustva: *esse, nosse, velle*«. Za detaljan uvod u doktrinu kritičko-asketskog ontologizma, usp. Silvano BUSCAROLI (ur.), *Introduzione all'ontologismo critico-ascetico*, Brescia, 1979.

²⁴ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 158.

Costanzi. Takva spekulativna opaska na Carabelleseov kritički ontologizam preko uvođenja pojma askeze svijesti ključ je shvaćanja teorijskog profila Moretti-Costanzija u horizontu bonaventurijanskog filozofijskog nauka. »Usredotočen već neko vrijeme na istraživanja koja za svoj objekt imaju kvalitativni smisao života, našao sam se u orbiti filozofije sv. Bonaventure na način da sam ga razumio tako da sam se u njemu prepoznao i istodobno ga uvidio u sebi, po prirodnoj čistoći ove umbrijske zemlje, koja je i njegova bila, ta plodna i živa zemlja kojom je i on kročio stopama sv. Franje Asiškog«, otkriva Moretti-Costanzi 1956. godine, na početku svog bolonjskog akademskog angažmana u djelu *Aktualnost mistične filozofije sv. Bonaventure*.²⁵ »Taj moj supstancijalno augustinovski način na koji živim i shvaćam filozofiju osnovni je razlog mog interesa za misao Seraphicusa.«²⁶

Dakle, od pedesetih godina počinje jasna implementacija spekulativnih postavaka franjevačke tradicije preko djela Seraphicusa u kritičko-ontološke obzore Moretti-Costanzijeve dotadašnje akademske i doktrinarne formacije. Ovdje težište nije na rigoroznoj povijesno-filozofijskoj i/ili filološkoj analizi Bonaventurina djela, već na bonaventurijanskom duhu filozofijske analitike, preko koje se dolazi do suvremene rehabilitacije srednjovjekovnog franjevačkog nauka, njegove aktualizacije i ponovne propozicije, kao validnog sugovornika, i to duhu vremena protivnom Moretti-Costanzijevu metafizičkom svjetonazoru. »Susret s Bonaventurom neophodan je za razumijevanje prekretnice koju Moretti-Costanzi provodi u konačnoj filozofijskoj reinterpetaciji Carabelleseova kritičkog ontologizma. Tradicija kršćanstva uspijeva dati one putove teorijskog značenja koje traži umbrijski filozof, pa u tom smjeru svakako ističemo njegovo središnje mjesto u Moretti-Costanzijevu nadahnuću sadržajima kršćanske tradicije koji prolaze preko Augustina i Anselma«²⁷, navodi Martino Bozza u svojoj doktorskoj disertaciji na temu Moretti-Costanzijeve kristologije, obranjenog na Sveučilištu u Trentu akademske 2014./2015. godine.

2.2. Nova bonaventurijanska bolonjska škola

Od poziva koji je Moretti-Costanzi primio 1952. godine sa Sveučilišta u Bologni na mjesto profesora i voditelja Katedre za teorijsku filozofiju do stvarnog

²⁵ Isto, 2617.

²⁶ Isto.

²⁷ Martino BOZZA, *Le origini, le linee e le prospettive di una cristologia filosofica del Novecento. La cristità del pensare in Teodorico Moretti-Costanzi*, doktorska disertacija, Sveučilište u Trentu, Katedra za teorijsku filozofiju, Trento, 2015., 284.

stupanja na tu dužnost prošlo je više od godinu dana. Tako se kao datum početka njegovog akademskog djelovanja na Sveučilištu u Bologni bilježi 1. studenoga 1953. godine, a već krajem mjeseca započeo je prvi ciklus predavanja pod nazivom *Od bitka ka biću (Dall'essere all'esistente)*, što će ujedno označiti i početak razvoja doktrine nove bonaventurijanske škole. Uvodno predavljanje osnovnih pretpostavaka nove doktrine Moretti-Costanzi zaokružio je naredne akademske godine, i to predavanjima nazvanima *Od bića ka bitku (Dall'essente all'essere)*, čime se hermeneutički zaokružilo inicijalno predavljanje filozofijskog i doktrinarnog usmjerenja kojim će se Katedra teorijske filozofije otada nadalje pozicionirati na akademskoj sceni suvremene filozofijske spekulacije. »Za vrijeme bolonjskog boravka nastanjuje se u Hotelu Roma, u dvotjednim razdobljima s povratkom u Umbriju svakih deset dana, a u tom hotelu u centru Bologne tijekom cijele akademske godine – svih trideset godina njegova podučavanja – za njega je uvijek bila rezervirana ista soba. U rasporedima, u navikama [...] uspostavlja savršenu pravilnost. [...] Razgovor s učenicima nakon nastave, koja se uvijek održava u kasnim jutarnjim satima, zauzima i večernje sate kao i one poslije večere, često i do kasno u noć«²⁸, navodi Mirri.

Kasnije spočitana doktrinarna anakronost Moretti-Costanzijeva filozofijskog izričaja tih pedesetih godina nije se činila takvom, te je u kontekstu koji je još uvelike prethodio revolucionarnim i ateistički orijentiranim pokretima '68., zabilježen određen interes kod studenata za njegova predavanja. Prvo dvoje asistenata na Katedri pod vodstvom Moretti-Costanzija, budući redovni profesori filozofije – Ivanhoe Tebaldeschi, profesor filozofije prava na Sveučilištu u Firenci i Tina Mirella Manfredini, profesorica filozofije religije na Sveučilištu u Bologni – snažno su afirmirali relevantnost bonaventurijanske misli u kontekstu suvremene filozofijske spekulacije. Kritička literatura ističe osobit doprinos Mirelle Manfredini pitanju filološke analize Bonaventurina djela, koja je Moretti-Costanziju sadržajno nedostajala s obzirom na to da je njegov filozofijski interes bio u provom redu koncentriran na preusmjeravanje ontologizma u neobonaventuristički kontekst promišljanja, rezultirajući, dakle, supstancijalno spekulativno-teorijskim, a ne toliko povijesno-filozofijskim i filološkim.

Posebno su se zatim svojim doprinosom istaknuli Enzo Melandri, kasnije redoviti profesor filozofije u Bologni, zatim Emanuela Ghini, koja je svoje doktrinarno poslanje uobličila u službu redu karmelićanki iz Savone, zatim

²⁸ Edoardo MIRRI, Teodorico Moretti-Costanzi: un profilo, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, XXVIII.

Silvana Martignoni, stručnjakinja za filozofijsku analitiku bonaventurijanski orijentiranih školi misli i, nažalost, prerano preminuli Enrico Forni. Tu generaciju nasljeđuju kasnije Maurizio Malaguti, asistentica Mirella Manfredini kao i Mario Micheletti, kasnije redoviti profesor filozofije na Sveučilištu u Sieni, istaknuto ime u području filozofije religije iz analitičke perspektive. Među njima ističe se i mons. Luigi Bettazzi, kasnije biskup od Ivree.

Godine živog interesa studenata za misao Moretti-Costanzija, a koje u velikoj mjeri koincidiraju i s onim što će u kritičkoj literaturi postati poznato kao *nova bonaventurijanska bolonjska škola*, bilježe se u razdoblju od početka pedesetih do sredine sedamdesetih godina, a upravo su to godine u kojima se Moretti-Costanzi najintenzivnije bavi filozofijskom mišlju sv. Bonaventure.

2.3. Temeljni pojmovi doktrine neobonaventurizma

U razdoblju od 1956. do 1974. godine Moretti-Costanzi razvija za doktrinu neobonaventurizma dva utemeljujuća spekulativna pojma: *ascensus mentis* i *intellectus fidelis*, i to preko sveukupno pet publikacija u potpunosti posvećenih doktrini Seraphicusa i augustinovsko-franjevačkoj tradiciji misli.

2.3.1. Askeza svijesti

Na konferenciji *Aktualnost mistične filozofije sv. Bonaventure* u organizaciji Franjevačke sale kulture u San Damianu u Assisiju, pod direktorskom palicom oca Antonija Giorgija, održanoj 1956. godine, nakon koje je uslijedila i objava istoimenog Moretti-Costanzijeva djela,²⁹ s jedne strane, i na Četvrtom kongresu umbrijskih studija u organizaciji Filozofskog fakulteta u Perugii, gdje je Moretti-Costanzi održao predavanje naslovljeno *Estetički ton u misli sv. Bonaventure*³⁰ 1966. godine, s druge, isprofilirao se prvi od dvaju temeljnih spekulativnih pojmova neobonaventurističke bolonjske škole: *ascensus mentis*, odnosno, *askeza uma*.

Za razliku od dotadašnje Moretti-Costanzijeve spekulacije u kojoj je pojam askeze svijesti odigrao ključnu ulogu u reinterpetaciji Carabelleseova ontologizma, sada se dodatno produbljuje njegovo teorijsko značenje u duhu bonaventurijanskog svjetonazora. U tom trenutku Bonaventurino djelo *Itinie-*

²⁹ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *L'attualità della filosofia mistica di San Bonaventura*, Spoleto, 1956.

³⁰ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Il tono estetico del pensiero di San Bonaventura*, Perugia, 1974.

rarium mentis in Deum postaje osnovna spekulativna referencija za razvoj doktrine svijesti, gdje se njezino uzdizanje do edenskih visina odigrava upravo u panenteistički postavljenom filozofijskom svjetonazoru i gdje ostaje jasnom razlika ontološke dimenzije Boga i ontičke dimenzije svijeta, no gdje svijet, pa time i ljudska svijest, odnosno um, obitavaju u Bogu, kojeg spoznaju stupnjenjem čistoće misli. Svijest se uzdiže ka Bogu »unutar« (*in*) samoga Boga, koji sve stvoreno drži u sebi i poziva sebi, jer ništa ne postoji izvan Boga niti mimo Božje volje. »Ono što ovdje treba uočiti – i što je proizišlo ponajprije iz neobonaventurijanske škole Moretti-Costanzija – jest to da uzvisivanje više nije djelo isključivo same svijesti, već milosti (*grazia*) i to zato što *itinerarium* – odnosno askeza – nije toliko *mentis in Deum*, koliko *Dei in mentem*, nije toliko, dakle, sama svijest koja se uzdiže, koliko zapravo Bog koju ju zove sebi«³¹, navodi Mirri.

Askeza uma po kojoj redefinicija kritičkog ontologizma poprima jednu novu, mnogo dublju teorijsku dimenziju značenja, involucira cijelu osobu i sve komponente svijeta u Bogu. Askeza uma implicira da se sve *facultas* subjekta prepoznaju u Božjoj providnosti te da, po pitanju mistične askeze svijesti, nije riječ tek o bijegu od svijeta i bijegu od misli, uključujući i njezinu racionalnu komponentu shvaćanja konkretnog bitka i života, već da je tu riječ o prepoznavanju najdubljeg ontološkog korijena smisla ljudske bačenosti u svijet preko prepoznavanja vlastite mogućnosti postojanja isključivo kroz prizmu Stvoritelja. Daleko od svih spiritualističkih koncepcija ljudske osobe i svijeta u kojem ona obitava, Moretti-Costanzijeva askeza uma, na tragu bonaventurijanskog učenja, zadržava referenciju na mogućnost misli kao takve u egzistencijalnim kategorijama kršćanski pojmljenog konteksta vjerovanja i htjenja, te se isključivo mističnim uzdizanjem do edenskih visina ljudske spoznaje, vjere i nade u konačno spasenje u Kristu, na istinski način filozofijski prepoznaje ontologija svijeta. »Askeza nam, dakle, daje svijet koji ne ostaje prikovan za svoju horizontalnu kvadraturu, već je njegova horizontalnost sastavljena od vertikalne dimenzije koja mu daje širok smisao i značenje.«³² Bonaventurijanska mistika na koju se referira Moretti-Costanzi ne implicira prekid odnosa s racionalnim i spoznajnim kategorijama svijeta i misleće osobe u Kristu, već naprotiv, upravo se mogućnost racionalne eksplikacije ljudske misli, kao i svi dometi analize i poimanja svijeta i konkretnog konteksta života, ekskulpiraju od svojih ontoloških manjkavosti preko uzdizanja svijesti ka Bogu, imajući tako za posljedi-

³¹ Edoardo MIRRI, Teodorico Moretti-Costanzi: un profilo, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, L-LI.

³² Marco MOSCHINI, *Ascesi della mente e recupero del mondo nell'ontocoscienzialismo*, u: *Il Pensare – Rivista di Filosofia*, 2 (2013.) 2, 86.

cu tezu da je najviša točka poimanja svijeta – njegova disolucija u Bogu kao prvom načelu svake mogućnosti postojanja.

Moretti-Costanzi oštro se protivi prevođenju riječi *mens* riječju *duša*, imajući na umu spiritualistički predznak suvremenog shvaćanja tog pojma u kojem dolazi do redukcije totaliteta ljudskih sposobnosti promišljanja, shvaćanja i vjerovanja kao cjelokupnih aktivnosti života i kao parametara mogućnosti bivanja u egzistencijama nastanjenom svijetu. Drugim riječima, Moretti-Costanzi precizira da suvremena uporaba termina *duša*, kojim se sve češće prevodi Bonaventurin *itinerarium*, ne odgovara spekulativnom opsegu Bonaventurina *mensa*, koji ne podrazumijeva samo duhovno uzdizanje Bogu nego cjelokupno otvaranje uma Stvoritelju kao principu i preduvjetu svake mogućnosti misli i to tamo gdje se mistika ukazuje kao put prepoznavanja prvog načela svih ljudskih mogućnosti postojanja. U takvom se interpretativnom kontekstu Moretti-Costanzi oštro protivio i transpoziciji prijedloga *in* u *prema*, jer se um ne kreće *prema* Bogu kao prema nečem izvan sebe, odnosno kao prema krajnjoj destinaciji svojih racionalnih napora, već je um, kao i *tota* osoba, zajedno sa svijetom u kojem ona obitava, oduvijek u Bogu te se kreće tek jasnijem poimanju Njega samoga, imajući ga istodobno i kao preduvjet, i kao uvjet, i kao krajnji cilj svakog svog promišljanja. Bez Boga, dakle, ne bi bilo spoznaje, kao ni svijeta uopće.

Spoznaja (*sapienza*) izlazi tako iz okvira filozofijskih razlikovanja spiritualizma, racionalizma i kriticizma i uspostavlja se u Moretti-Costanzijevu bonaventurijanskom svjetonazoru kao konkretna i vremenu protivna komprehensija ljudske misli te se definira kao antignoseološka komponenta franjevačke mistike bez koje ne bi bilo ni uma, ni intelekta, kao ni vjere, ni ljudske osobe. *Sapienza* je stoga *sapida*, termin koji Moretti-Costanzi strukturalno implementira u svoju spekulativnu dijalektiku, a koji se prevodi kao ono što *sa di qualcosa*, odnosno kao sadržaj koji ima smisao i bez kojeg bi se tek sterilnom i ispraznom uspostavila bilo koja ljudska kognitivna aktivnost. Bonaventurijanski shvaćena spoznaja protivi se i čisto epistemičkim pretpostavkama suvremene filozofijske analitike, koja operira tek u praznim strukturama svijeta, ne imajući na umu preduvjet Boga kao izvora svakog smisla. »Svjestan sam toga da moj stav ne rezultira možda odmah jasnim«, navodi Moretti-Costanzi, »no, da bi ga se shvatilo, dovoljno je imati na umu tko je bio Bonaventura iz Bagnoregia i što je on to filozofijski htio. On je bio, prije svega, svetac, svjestan sebe do te mjere da nedvosmisleno ustvrđi da bez svetosti, kao objavljujućeg iskustva svijesti, nema ni spoznaje koja bi se mogla prevesti u filozofijski rječnik. I bio je, da se odmah zna, on franjevački svetac koji je filozofijsku riječ

dao Pjesmi stvorova, tom ponovno izniklom Edenu, kojem se Bog vratio da ga blagoslovi.«³³ Askeza svijesti je, dakle, jačanje umnih sposobnosti živeće osobe u Kristu i nipošto ne znači napuštanje ili, pak, dokidanje uma u svrhu njegova duhovnog nadilaženja. Kvalitativno iskustvo do kojeg se askezom dolazi, moguće je isključivo i upravo preko uma i unutar svijeta stvorenog od Boga kao prvog načela svakog konkretnog postojanja. »Nikada neću prestati inzistirati na racionalnom karakteru kršćanske mistične mudrosti preko koje je učeno franjevaštvo kovalo svoje vlastite koncepte, s obzirom na to da predrasuda u znanstvenom smislu ima doista mnogo«³⁴, navodi Moretti-Costanzi. Na tragu takve filozofijski definirane spoznaje koja u askezi *mensa* pronalazi jedini ispravni put za spekulativno ispravnu problematizaciju ljudske misli, Martino Bozza u svojoj doktorskoj disertaciji navodi: »Krist je odgovor koji je filozofija oduvijek tražila. Krist je ona istina koju je filozofija gotovo uvijek imala pred sobom, ali koju nije znala prepoznati. Dakle, na temelju tih zaključaka, Krist je najviši izraz istine koja se, prema Moretti-Costanziju, može dokučiti, a upravo Bonaventura ima nemjerljivo veliku zaslugu, i dalje po učenju Moretti-Costanzija, što je u potpunosti shvatio tu dimenziju spoznaje koja proizlazi iz Krista.«³⁵

2.3.2. *Intellectus fidelis*

Među Moretti-Costanzijevim izlaganjima i sukcesivno objavljenim djelima koja se isključivo bave teorijskom mišlju sv. Bonaventure ističe se konferencija održana 1971. godine pod nazivom *Aktualnost sv. Bonaventure u kršćanstvu kao filozofiji: l'intellectus fidelis*³⁶, zatim rad, naslovljen *S onu stranu podjele filozofija-teologija, razum-um: intellectus fidelis*³⁷, također iz 1971. godine, kao i rad iz 1974. godine, napisan na španjolskom jeziku *Intellectus fidelis u augustinizmu sv. Bonaventure*,³⁸ utemeljujućim se filozofijskim argumentom predstavlja upravo *intellectus fidelis*. Prisutan već i u dvama ranijim napisanim i netom spomenu-

³³ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 2661.

³⁴ *Isto*, 2624.

³⁵ Martino BOZZA, *Le origini, le linee e le prospettive di una cristologia filosofica del Novecento. La cristità del pensare in Teodorico Moretti-Costanzi*, 309-310.

³⁶ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *L'attualità di San Bonaventura nel cristianesimo-filosofia: l'intellectus fidelis*, u: RAZNI AUTORI, *San Bonaventura 1274-1974*, Roma, 1974., 57-82.

³⁷ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Al di là delle scissioni filosofia-teologia, ragione-fede: l'intellectus fidelis di San Bonaventura*, Bologna, 1971.

³⁸ Usp. Teodorico MORETTI-COSTANZI, *El intellectus fidelis en el agostinismo de san Buenaventura*, u: *Augustinus*, 19 (1974.) 75-76, 145-161.

tim Moretti-Costanzijevim djelima, sedamdesetih se godina upravo taj filozofijski pojam afirmira kao ključan za spekulativni razvoj neobonaventurijanske škole. *Intellectus* je ovdje shvaćen kao *intus legere*, jer »u *intellectusu* koji čita (*legit*) unutar njemu homogenog bitka, razum se uzdiže, i do njega dopire, prodorno se uzvisuje ne iznad sebe, već unutar sebe, dosežući upravo onaj vrhunac (*apex*) koji Seraphicus naziva *supremum animae*«³⁹, tvrdi Moretti-Costanzi. »Vjera kojoj Sveti Doktor pripisuje, poput Augustina, inteligenciju i njezino vrhovno svjetlo, predstavlja, umjesto prevladavanja razuma, upravo njegov ispunjeni procvat.«⁴⁰

Kršćanstvo kao filozofija, i to kao bonaventurijanski orijentirana katolička filozofija, ovdje je shvaćeno kao *fides sapiens*, odnosno kao kvalitativno ispunjena vjera koja sadržajem ne samo da kompletira nego i omogućava ljudsku misao, pa time i spoznaju i nadu, kao i prepoznavanje Boga kao prvog i vrhovnog načela postojećeg i živućeg svijeta. Marco Moschini tako navodi: »Nije bilo neuobičajeno čuti od Moretti-Costanzija da on nikoga ništa osobito nije naučio i nije mogao ništa mnogo naučiti s obzirom na svoju malenkost, ali da, ako je od nekoga nešto naučio i, ako doista postoji ono što drugi zaslužuju da nauče od njega, onda je to upravo činjenica da se sve mora shvatiti u atmosferi vjere u kojoj naše vlastito ja, u usporedbi s drugima i s božanskim Tobom, omogućuje svako izražavanje, razumijevanje i život kao takav.«⁴¹

Vjera kao problem uma, odnosno kao ono što je ponajprije odvojeno od racionalne spoznaje svijeta, te kao ono što se kvalificira supstancijalno drukčijom prirodom od epistemčkih aktivnosti subjekta, u Moretti-Costanzijevu filozofijskom svjetonazoru izjednačava se sa spekulativnom pogreškom ili još preciznije, iako nešto kolokvijalnije, filozofijskom besmislicom. To je stoga što je svijest omogućena upravo od Prvog načela prepoznatog u Bogu, koji se eksplicitira preko kognitivnih aktivnosti misleće osobe u Kristu, pa je promišljanje o čovjeku i svijetu upravo aktivno iskustvo vjere, koja kvalitativno determinira, i prije svega čini mogućom misao kao takvu. Umom se opravdava ili ne opravdava vjera, po Moretti-Costanzijevu učenju, isključivo u onim filozofijskim usmjerenjima koja su apriorno zaboravila na svoje ontološko podrijetlo pa zatim zastranila na putu spoznaje i promišljanja, da bi svoj cilj i svrhu ostvarila u praznim strukturama konkretnog, daleko od bilo kojeg odgovora na smisao i razlog postojanja. Odvajanje čovjeka od Boga uvjet je i posljedica

³⁹ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 2646.

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ Marco MOSCHINI, *Fede sapiente e intellectus fidelis*, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, LXXIII.

razdvajanja vjere i uma, tamo gdje ne postoji više nikakva mogućnost smislene filozofijske spekulacije, odnosno u onim sistemima i ateistički orijentiranim vjerovanjima koji su sami sebi svrha i koji degradiraju na taj način i filozofiju i teologiju, i um i vjeru, pa tako i čovjeka i osobu, u kontekstu isprazne i puste, tek nominalno filozofijski definirane nauke. Govoriti, dakle, o umu, znači govoriti o vjeri, a govoriti o vjeri, znači govoriti o čovjeku, i preko njega o samom njegovu Stvoritelju. Moretti-Costanzi, stoga, tvrdi: »Vjera opravdava samu sebe u *intellectus fidei*, gdje prvi element tog izričaja ne postavlja drugi kao svoj objekt, i gdje kretanje prividnog kruga *intellectus quarens fidem*, koji *inveni fidem quae quaerit intellectum* mora ukazati na svjesnu samoočitost pravog filozofa koji je *verus fidelis*, odnosno kršćanin.«⁴² Te dalje nastavlja: »U izrazu *intellectus fidelis* postoji snažno prepoznavanje razuma koji je u svojoj istini takav da je on u isto vrijeme i vjera i obrnuto.«⁴³

Bonaventurijanski filozofijski pristup koji razvija Moretti-Costanzi preko uporabe pojma *intellectus fidelis* postaje tako spekulativno sondiranje osjetnog svijeta i postojeće stvarnosti, u otvorenosti uma kao mjesta objavljene vjere, u svjesnom prepoznavanju božanske prirode ljudske osobe i u odlučnom teorijskom afirmiranju nužnosti takve spekulativne svijesti kao jedinog filozofijski ispravnog puta promišljanja, ako za cilj filozofijske analitike ostaje komprehenzija svega kao totaliteta monističke vizije postojanja i bivanja u Bogu i po Božjoj volji. »*Intellectus fidelis*, organ filozofskog kriterija u mudrosti inteligentne vjere koja je razum i koja ne dopušta svoje daljnje razlikovanje, ukazuje se kao skladno, opsežno i uključivo ujedinjenje svega.«⁴⁴

Moretti-Costanzijev neobonaventurizam uspostavlja se tako kao suvremena ontologija vjere, kod koje ne dolazi do racionalizacije transcendentalnih sposobnosti uma, već do prekvalifikacije uvriježene i supstancijalno ateističke, suvremene definicije umnih sposobnosti misleće i živuće egzistencije, gdje se deklasira, čak i onda kada se ona ponekad voljno i afirmira, cjelovitost ljudske osobe u punini *esse-nosse-velle*. *Intellectus fidelis* ne govori, dakle, o Bogu kao svom objektu, već govori u Bogu kao svom jedinom i prirodnom ontološkom *habitusu* i isključivom kontekstu postojanja izvan kojeg nema ničeg drugog, pa tako ni sadržaja koji bi se filozofijski uopće mogao misliti, a time još i manje spekulativno postulirati.

⁴² Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 2652.

⁴³ *Isto*, 2654.

⁴⁴ *Isto*, 2655.

2. Neobonaventurizam kao kršćanstvo-filozofija

Treće i posljednje razdoblje spekulativnog i teorijskog stvaralaštva Moretti-Costanzija, u kojem se od njega uspostavljeni filozofijski pravac počinje definirati isključivo naslovom *neobonaventurizma*, uz izostanak, dakle, dotad atribuiranih mu specifikacija *bolonjske škole*, proteže se od osamdesetih do sredine devedesetih godina, odnosno do same smrti autora 1995. godine. No, polagano gašenje njegova *magisteriuma* na Sveučilištu u Bologni započelo je već mnogo ranije, krajem šezdesetih godina, i to njegovim sve češćim izbjivanjem iz regije Emilije-Romagne i sve dužim razdobljima provedenim u rodnoj mu regiji Umbriji. »Boravci u Palazzu i u rodnoj kući u Pozzuolu postaju sve duži, a posjete postaju sve probranije, ograničene na članove obitelji i vrlo malo učenika i poznanika. Odlasci u Bolognu bivali sve su rjeđi, ograničeni tek na ispunjavanje nastavnih obveza«⁴⁵, svjedoči Mirri.

Ideološki orijentirano drugim tijekovima misli Sveučilište u Bologni nije više bilo plodno tlo za razvoj katolički inklinirane Moretti-Costanzijeve doktrine te njegova Katedra za teorijsku filozofiju, nakon umirovljenja (*collocamento a riposo*) 1987. godine, ostaje praznom više od desetljeća. S druge, pak, strane, Sveučilište u Perugii počinje sve više njegovati njegovu misao, i to upravo preko ovdje često citiranog Edoarda Mirrija, akademika i od 1984. godine dekana Učiteljskog fakulteta, njegove asistentice Furije Valori, danas redovne profesorice teorijske filozofije i njegove nasljednice na Katedri, zatim pripadnika nešto mlađe generacije, danas također profesora teorijske filozofije na Sveučilištu u Perugii, Marca Moschinija, dok se nezaobilaznim imenima ovdje ističu i Marco Casucci, danas docent na toj Katedri, zatim Dario Tordoni, doktor znanosti u Moschinijevu mentorstvu i suradnik također na Katedri za teorijsku filozofiju, potom dr. sc. Martino Bozza, s obranjenom disertacijom u Moschinijevu sumentorstvu, te u mentorstvu Silvana Zucala sa Sveučilišta u Trentu, nadaleko afirmiranog poznavatelja djela Moretti-Costanzija, kao i don dr. sc. Samyja Cristiana Abu Eideha, danas u pastoralnoj službi u župama Piccione, Fratticiola Selvatica i Ramazzano Le Pulci. I autor ovog rada također se izravno formirao u kontekstu navedene doktrine, no s nešto izraženijim naglaskom na sam Carabelleseov kritički ontologizam.

Učenje Moretti-Costanzija spekulativno je kulminiralo upravo osamdesetih godina kada su Sveučilište u Perugii i Franjevačka sala kulture iz Assisija (*Sala francescana di cultura*) preuzeli primat interesa za njegovu doktrinu na

⁴⁵ Edoardo MIRRI, Teodorico Moretti-Costanzi: un profilo, u: Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, XLVIII.

talijanskom akademskom i kulturnom prostoru. Teorijska kulminacija neobonaventurizma očitovala se u stavu da je upravo kršćanstvo, s augustinovskim i franjevačkim predznakom, filozofijska znanost kao takva te da rezultira isuviše reduktivnom sintagmom tek jedne kršćanske filozofije u usporedbi s kršćanstvom kao filozofijom.

Djelo kojim je Moretti-Costanzi proširio filozofijsku domenu neobonaventurističke bolonjske škole, postulirajući mnogo šire značenje neobonaventurizma kao filozofije općenito, naslovljeno je *Spoznajna vjera i povijesni Krist*,⁴⁶ dovršeno 1980. godine, no s godinom objave 1981. Zajedno s monografijom *Filozofijska objava* (1982.)⁴⁷ i *Kršćanstvom-filozofijom kao tradicijom stvarnosti* (1987)⁴⁸, ovdje je riječ o programatski zamišljenoj i tako izvedenoj trilogiji gdje bonaventurijanski deklinirani kršćanski svjetonazor postaje filozofijska vizija stvarnosti u svojoj cijelosti. Svjestan zatvorenosti svake one filozofije koja se definira određenim *-izmom*, s jedne strane, ali i s čvrstim uvjerenjem da neobonaventurizam, iako zaseban filozofijski pravac, vrijedi kao općenit i jedini ontološki ispravan spekulativan pristup teorijskim problemima i njihovima rješenjima, već u uvodu prve knjige svoje trilogije Moretti-Costanzi tvrdi: »Poželjan bi bio jedan ekstemporaniji filozofijski izraz kao pokazno svjedočanstvo Istine vjere, razumljiv i u budućnosti, s pravom i uvijek, sačuvan od posljedica nekog *-izma*. No, očito je da se bez njega riskira da se ne bude razumljivim ni za koga, pa ni za prisutne nam naše suvremenike.«⁴⁹ Neobonaventurizam tako postaje filozofija temeljena na spoznajnoj vjeri i povijesnom, kao i univerzalno važećem Kristovu imenu, u tradiciji filozofijske spekulacije o životu i stvarnosti nastanjenoj živućim egzistencijama u vjeri. Nepobitno povijesno postojanje Krista ne predstavlja konačan filozofijski okvir njegove veličine za ljudsku misao kao takvu s obzirom na to da životno i općenito egzistencijalno značenje njegova imena, stava je Moretti-Costanzi, nadilazi vremenitost tek jednog povijesnog fakta, *al pari* svim drugim povijesno determiniranim činjenicama ljudske povijesti. Historiografska figura Krista kao konkretno živuće osobe u danom vremenu i prostoru konkretizira i obogaćuje Njegovo bezvremensko i univerzalno značenje, koje jednakom snagom progovara i svojom aktualnošću vrijedi za suvremenog čovjeka kao i za sve ljude svih minulih epoha. »Ova

⁴⁶ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *La fede sapiente e il Cristo storico*, San Damiano-Assisi, 1981.

⁴⁷ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *La rivelazione filosofica*, San Damiano-Assisi, 1982.

⁴⁸ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Il cristianesimo-filosofia come tradizione di realtà*, San Damiano-Assisi, 1986.

⁴⁹ Teodorico MORETTI-COSTANZI, *Opere*, 1572.

jedina filozofija, koja shvaća život u Istini i identificira se s kršćanstvom, otkrivajući upravo Istinu, sama je ona vjera – *fides sapiens* – od koje se ona sastoji. U svojstvu apsolutnog jamstva i nepomične i potpuno nepogrešive čvrstine, [...] očituju se karakteristike Bitka. Upravo nas Istina Bitka, otkrivena za nas i u nama, u oporavljenoj i zajamčenoj prirodosti svijesti, intelektualno čini istinitima. Toliko istinitima da nam omogućuje da prepoznamo, samim našim razumijevanjem, tako otkrivenu Stvarnost.«⁵⁰

Zaključak

Analiza utjecaja na postanak i razvoj neobonaventurizma kao filozofijskog pravca s jasnim spekulativnim premisama doktrine ukazala je na postojanje egzistencijalno i biografski relevantnih čimbenika na formiranje svijesti o ontološkoj ukorijenjenosti spoznaje kao i nužnosti da se u suvremenoj filozofijskoj analitici ukaže na nedovoljnu prisutnost takve filozofijske svijesti koja bi se jasno i nedvosmisleno referirala na Boga, i to na kršćanskog Boga, franjevačkog i augustinovskog predznaka, među brojnim drugim, često i prečesto, iminentno orijentiranim školama i ideološkim uvjerenjima. Znanstvena analiza utjecaja na doktrinu dokazala je i to da je kršćanski i katolički usmjerena filozofijska spekulacija ničeoanski doista protivna vremenu te da njezin proglas, kao i akademska afirmacija, nailaze na brojne poteškoće i otpore, i to u toliko mjeri da u danim okolnostima i okruženjima takvi otpori dovode do gotovog i, od mnogih priželjkivanog, zamiranja doktrine.

Filozofijska doktrina neobonaventurizma povijesni je i filozofijski primjer takvih oscilacija u akademskom svijetu koje su se, u ovom specifičnom slučaju, razvile na način da su se, pod pritiscima i supstancijalnim odbacivanjem teorijskih pretpostavaka škole, dodatno afirmirali u inicijaciji kraja takvog suvremenog i kronološki nam bliskog filozofijskog svjetonazora.

Ukorijenjen u endemičnim pretpostavkama misli, tipičnima za talijanski kulturni prostor dvadesetog stoljeća, neobonaventurizam reflektira filozofijske napore manjinskih spekulativnih doktrina koje iz transcendentnog sadržaja misli i posljedičnog im filozofijskog promišljanja deduciraju premise legitimiteta vlastitog postojanja, te koji u Bogu, kao Prvom načelu i krajnjoj destinaciji svakog smisla i općenito egzistencijalnog promišljanja o svrsi i smislu života, i to kao ključnim, iako danas često filozofijski zaboravljenim ciljevima spekulativne analitike, pronalaze svoj put.

⁵⁰ Isto, 1741.

Reinterpretacija kritičkog ontologizma, koja je dovela do uspostave kritičko-asketskog ontologizma u ruhu novog bonaventurizma, bez sumnje predstavlja unikatan i jedinstven primjer filozofijske spekulacije današnjice. I to stoga što se doktrinarno usmjerenje, u ovom specifičnom slučaju, Katedre za teorijsku filozofiju Sveučilišta u Perugii, formiralo upravo zahvaljujući otvorenosti i recepciji novog nauka, u duhu prostora, iako ne toliko i vremena, u kojem je prigrlilo novo bonaventurijansko učenje u Moretti-Costanzijevoj inačici filozofijske analitike. Alimentirano metafizičkom atmosferom franjevačke mistike Sveučilište u Perugii prepoznalo je vlastitu pripadnost takvom duhu promišljanja te sebi za zadatak uzelo afirmaciju i razvoj, iako po mnogima anakronog filozofijskog svjetonazora, na čemu je dodatno obogatilo i nesumnjivo utvrdilo granice prepoznavanja vlastitog, franjevački i kršćanski orijentiranog filozofijskog horizonta. Rizik je to koji u suvremenim, pretežito ateističkim, ili nešto blaže, agnostičkim, te upravo tako i prihvaćenim filozofijskim doktrinama i školama, zasigurno nije irelevantnim postulirao sebe, ako se uzme u obzir akademska i naposljetku, iako ne toliko nebitna, tržišna profiliranost samog Sveučilišta u humanističkom i filozofijskom području rada. No, rizik je to koji se doktrinarno isplatio jer je ulazak neobonaventurizma produbio i dodatno utvrdio identitetne korijene pripadnosti franjevaštvu i augustinizmu, najviše i najrafiniranije teorijske spekulacije, iz koje je i samo Sveučilište nativno proizišlo, i zahvaljujući kojem se ono održalo kroz stoljetna, i često ne toliko blagonaklona, povijesna previranja. Trenutak afirmacije neobonaventurizma na Sveučilištu u Perugii potpada po »teška« razdoblja za tako orijentiranu doktrinu, no upravo zahvaljujući takvoj težini recepcije, i općenito antikršćanski usmjerene filozofijske spekulacije dvadesetog vijeka, franjevački identitet škole obogatio je i dodatno utvrdio granice prepoznavanja tog Sveučilišta u bespućima diversifikacije doktrinâ na nacionalnom i međunarodnom, odnosno globalnom planu akademske spekulacije.

Svijet je od Boga, i svijet pripada Bogu, a svijest koja je od svijeta, da bi filozofijski bila ispravnom, mora biti usmjerena ka Bogu kao svom Načelu. Svako cijepanje takvog pristupa odgovaralo bi osuđivanju filozofijske misli na djelomičnost i parcijalnost pa bi se i takva filozofijska ontologija u dimenziji totaliteta afirmirala tek kao znanost o jednom dijelu tog totaliteta. Razmišljati o svijetu bez Boga značilo bi razmišljati tek o površini postojećeg i konkretnog svijeta, bez utemeljenja i apsolutno ikakva smisla. Zaboraviti na Boga kao Prvo načelo i kao smisao svakog pojedinačnog postojanja jednako bi bilo redukciji filozofijske misli na kontingentnost sadržaja i procesa zbilje, bez imalo nade u cjelovitost pristupa i shvaćanja svijeta, kao i nas samih, živućih egzistenci-

ja u Bogu. Bez vjere nema spoznaje ili barem ne potpune spoznaje. Drugim riječima, ima tek djelomične i solipsistički samodovoljne, vremenu si ugodne spoznaje, osuđene na vlastitost samodostatnosti i granica tek trenutne prolaznosti. Sudbina je to i filozofijskog svjetonazora koji je istisnuo neobonaventurizam iz nativnog mu bolonjskog akademskog okruženja, koje je u protivljenju toj katolički orijentiranoj doktrini dovelo do njezina procvata na još bližem joj i, za razvoj vlastite spekulacije, primjerenijem okruženju, augustinovskim učenjem obogaćenog filozofijskog duha i franjevačke mistike.

Summary

**THE PHILOSOPHICAL DOCTRINE OF NEO-BONAVENTURIANISM
AS A CRITICAL-ASCETIC ONTOLOGISM.**

*AN ANALYSIS OF INFLUENCES ON THE EMERGENCE AND
DEVELOPMENT OF SPECULATIVE PREMISES OF THE SCHOOL*

Pavao ŽITKO

Faculty of Humanities and Social Sciences, Juraj Strossmayer University of Osijek
Lorenza Jägera 9, HR – 31 000 Osijek
pzitko@ffos.hr

The article analyses the emergence and development of speculative premisses of neo-bonaventurianism, a philosophical movement that has been established in the Italian academic scene in the twentieth century and is still promoted, especially at the Chair of Theoretic Philosophy of the University of Perugia. The author takes into account all relevant factors that influenced the doctrine, while paying special attention to re-interpretation and philosophical addendum to critical ontologism that is native to that doctrine and from which the new bonaventurianism emerges as its critical-ascetic version. The article describes in detail the fundamental concepts of the school, lists academic profiles of its proponents, as well as identity determinants of the environment of an Augustinian and Franciscan characterised region of Umbria in which the University of Perugia accepted, promoted, and finally additionally enriched this philosophical doctrine within the network of contemporary and mainly atheistically and agnostically oriented philosophical allegiances in the context of contemporary speculations about this topic.

Keywords: *ontology, metaphysics, criticism, mind, ascesis.*